

Немолів

(Спомини в дитячих літ на вічну пам'ять мому батькові)

Давно я вилетів з рідного гнізда. Вже 74-ий рік літаю по світі, аж на чужині опинився, та тим більше думки мої літають до Немолова,* до того гнізда, відки я вилетів, до тої могили, де спочив на віки дня 6-го березня 1932 патріарх нашого великого роду мій батько, Йосиф.

Вже й хатини тої там не стало. Внук Теофан, що перебрав господарство, поставив собі нову хату. І багато-багато за той час у Немолові змінилося.

Тоді, в моїх дитячих літах, було це мале сільце, яких 60 „номерів“. Я його з того часу ще найліпше пам'ятаю.

Простягнулося воно між лісами і болотами на половині дороги між Радеховом та Лопатином властиво тільки одною вулицею. До неї тудилися садки, огороди, пастівники, огорожені плотами з острішком, за ними неначе сховані хати, обійстя. За хатами знов городи з яриною картоплями та коноплями, а з заду стоять гумна: стодоли, хліви, стайні, за ними дорога, щоб кожний господар міг дістатися на своє гумно, а за дорогою поля.

Дві вулиці лучили головну вулицю з тою дорогою: совтиська і смалівська. На обох кінцях села сходилися вони до купи і тут, де кінчилося село по дорозі до Хмільна, був цвинтар, за цвинтарем ще коршма, а далі вже ліс, що тягнувся аж до самого Хмільна.

В таких розкладі видно первісний плян осад.

На обійстя, що розложилися здовж південного боку головної вулиці, був доїзд тільки з тої вулиці. За ними не було поля, але або громадське пасовисько, „болото“, або панська хмелярня та „дворище“, а далі сіножати.

В присілках Пасіки і Мякшин було ще также кілька господарств.

В Немолові розсіялися такі роди: Сайкевичі, Гаврищуки, Мельничуки, Стоцькі, Тарани, Харчуни, Палійчуки, Паньчуки, Хомяки, Олексюки, Чорнії, Шнури і ин. Так вони писалися урядово в документах, але звичайно ніхто їх так в селі не називав. Сайкевичів звали совтисами, Гаврищуків ганчарами, Мельничуків горобцями, інших снігурами, наш рід звали смалями і т. д.

Десь так посередині головної вулиці з одного боку є „криниця“—це джерела, з яких витікає потічок, що далі спливаєтьсЯ з потоком, який пливе з околиць Радехова між Се-

*) Люди кажуть Немолів — Немолова. То тільки урядово пишеться Немилів—Немилова, очевидно з польська.

редпільцями, Муканями та Немоловом аж до Стира в Станивлавчику. До тої криниці ходили жінки з цілого села чи літо чи зима „хуста прати“. Кілька кроків від криниці стояла колись школа, що до неї і я ходив. З другого боку вулиці проти криниці стоїть церква, на місці тої старої, що в ній, малий ще хлопча, виспівував я та вичитував „Вірую“, а навіть „апостола“.

В тім невеличкім селі, в рідній хаті, в школі і церкві, між ровесниками та людьми, творився мій світ.

Мама моя померла, як мені було три роки. Вона була родом зі Середполець, її батька, а мого діда, називали там Цюцюра. Через маму посвоячилися ми з тим родом, з якого вийшли гарні люди. Мною та молодшою сестрою, Настею, опікувалися дідунь і бабуня, як мій батько оженився вдруге і інші діти мали свою рідну маму. А жив у нас ще і брат батьків, дядько Луцько, що вивчився сільського кравецтва, займався переважно цим ремеслом.

Глибоко врівся в мою память образ мого діда, Андрея. Що то за розумний чоловік був. Не був письменний, але добре знав ціну письма і дуже любив письменних. Ще коли мій батько і дядько Луцько хлопцями були, прийняв до хати вандрівного дячка, щоб навчив їх читати, писати і церковного співу, бо школи тоді ще в нас не було. А як я підріс і на сволоці умів вже прочитати „Сей домь создалъ рабъ Божій, Андрей Смалъ со женою своею Еклею, рукою своєю року Божія 1854“, то дід мій мав з того несказану радість.

Він проказував мені „Оченаш“, бо у батька за роботою не було на те часу. І ще, доки пішов я до школи, знав я добре усі молитви: і „Вірую“, і „Десятеро Божого приказання“, і „Помилуй мя Боже“, і відмовляв „Оченаш“, як усі в хаті, щодня рано і ввечер, бючи й поклони в великий піст. Тільки діти відмовляли „Оченаш“ уважно, стоячи перед образами та, склавши руки, як до молитви, а старші займалися притім ще і всякою роботою та нераз переривали свої молитви всякими іншими і гострими словами, покрикуючи чи на пса „авона“, чи на кури, чи на кого іншого.

З дідом ходив я бувало до ліса на гриби або на оріхи. Притім всього мене дід навчав: і як що називається, і до чого воно придане. Назбираємо, бувало, правдивих грибів, то сушимо, сийаємо їх на нитки у вінки, щоб мати до борщу. Борщ дуже добрий з грибами—казали дідусь і це правда. Сивульки або голубінки пражили ми на жарі, посоловивши трохи—так вони добре смакували. Варені біляки гіркі, я їх не любив, але масляки були добрі. Найчастіше ми їли підпеньки, рижки рідко коли ми подибували. Бо то штука знати, де які гриби ростуть, і їх там найти. Вони люблять під листям так якось сховатися, що їх нібито не видно. Але дідунь мали на них добре око.

В лісі збирали ми і ягоди. Їх було мало, за те черниць

богато. Нераз мене самого посилали назбирати черниць, а тоді ми всі смачно заїдали пироги з черницями. А як пас я бувало коні під лісом, то не тільки, що попоїв черниць доволі, але ще і в козубенці до дому приніс. Черниці крім того ще й сушили, щоб їх і в зимі мати.

В лісі все мене цікавило і я за все допитувався дідуня. Я знав, як кожне дерево називається, чи це сосна, чи граб, чи сук, чи дуб, чи черемха, яка у кожного дерева кора, яке листя, як його коріння в землі розгалужується, що таке шишка або жолудь. На краях ліса, де він стикався з сіножаттями, бували гарні берези. Липи бачив я в Пасіках при дорозі, а дідуньо казали, що бджоли їх дуже люблять, збирають мід з їх цвіту. Як вони цвіли, то коло них було дуже запашно.

— А дивіться, дідуньо, яка тут велика купа самих щітинок соснових. Хто її так наклав?

— Це муравлі таку собі хату самі виставили. Ану, порухай трохи патичком, а побачиш, як вони зараз збіжуться своєю хату ратувати.

— А що вони роблять?

— Як бачиш, отаку хату собі ставлять, діти свої годують, своє господарство ведуть.

— А нащо вони потрібні?

— Шкідливі комашки зїдають. — Але от з цього граба була би добра копаниця — так дідунь немов самі до себе казали, спинившись коло здорового, рівного грабка — якби ще такого надібати, була б пара.

— Чому?

— От бачиш, що у нього корінь загнувся так, як до саний треба.

А найшовши такого грабка, що з нього були б добрі вила, то таки не втерпіли, а вирубали його. До ліса дідунь завжди йшли з сокирою,

У вечер мав я що розказувати татові, що в лісі бачив. А дідунь не забуди згадати, що там а там найшли два граби дуже добрі на копаниці. Не треба було татові багато про це говорити, за якийсь час були вони вже у нас, на гумні. Хоч ліс був панський, то люди брали з нього отакі річі для свого вжитку, щоб тільки лісничий або побережники не бачили. Люди не вважали цього за гріх. То тільки тепер, казали дідунь, стало не вільно, а ще недавно бувало, ми скрізь у лісі худобу пасли і брали з ліса все, що нам треба було, бо ліс росте з волі Божої для всіх, коло нього не треба працювати так, як на полі коло збіжжа. Хто працює, нехай з того має. Ліс Бог дає для всіх, ніхто до нього рук своїх не прикладає. То аж тепер такі часи настали, що нам відбирають Боже а наше.

Тому то ми, нічого не лякаючись, і на оріхи ходили до ліса, коли прийшов час, що вони вже добре лускалися. Поміж грабиною, дубиною росло багато ліщини. Дідунь виріжуть бувало ключку, щоб нею притягати ліпше гіляки ліщини, і не-

бавом маємо найкращих лусканців повну торбу. Звичайно найбільше дівчата ходили на оріхи та, щоб не погубилися, часто гукали, перекликувалися між собою. Деколи і я відгукнувся на збитки, щоб здурити дівчата. Назбиравши, йшли вони разом до дому, щебечучи та виспівуючи по дорозі всяких пісеньок.

Одного разу, як збирав черниці, знов найшов я велике муравлисько. Від давнішої розмови з дідунем я муравлями дуже зацікавився. От і присів я напочіпки та довго приглядався, що вони роблять. Сюди—туди бігають, щось ніби шупають, тут один тягне соснову щітиночку, мучиться, бо на травці зачепилася, там два вчепилися живого хруща, що впав на землю, щоб його также зтягнути до муравлиська. Хрущ не дається, рад би злетіти, але вони його за ноги держать. Прибіг ще один, щось ніби поговорив з муравлями, побіг знов і вже привів з собою три муравлі. Тепер вже їх шестеро почали сіпати хруща, щоб його зтягнути до муравлиська. І таки зтягнули. Шість муравлів такого великана, та ще немов в пандирі, таки поборолі. Я не міг начудуватися і про все те розказав дідуневі. — Бачиш, кажуть дідунь, що то значить згідна праця в спілку. Цікаві створіння ці муравлі.

З дідунем ходили ми также на Мякшин за млином рибу ловити. Перекинуть кімлю через плечі, що її самі собі вмлі виплести або, як треба, поправити, дадуть мені бовта в руки, щоб і я щось ніс на плечку, отак йдемо, бувало, стежками між пастивниками та вербами, що тут на межах росло, далі через хмелярню, через лісок та сіножати „за піском“, греблею до млина, а за млином між грядками з капустою дідунь знали вже місце, де найліпше рибка ловиться, і тут починалася наша робота.

В нашій річці не було багато риби: плотиці, карасики, деколи попався линок, а в мулі, повід берегами, можна було вюна зловити. От і все. А в петрівку або спасівку то і така рибка придалася, бо люди постили і скромного і в рот ніхто не взяв би. Отож дідунь закинуть кімлю в воду, де самі найліпше знали, а я мусів бовтом віддалеки до кімлі рибу наганяти. Річка не глибока, то я міг там всюди бовтатися. Очка в кімлі були такі, що тільки більша рибка не могла через них переplistи і зловилася в кімлі. Як я, поштовхуючи на всі боки бовтом, дійшов вже аж до кімлі, тоді дідунь витягали кімлю та, перебравши, що зловилася, давали в торбу. Менші рибки кидали знов до води. З наловленої риби варили юшку, що всім добре смакувала.

Та звичайно поралися дідунь коло хати або на гумні. Там мали свій варстат столярський і кобильницю, всякі гйблі, долота, струги, вісняк і завсіди щось майстрували. А я коло них вертівся, заглядав, допитувався. Раз почали дідунь чисто вигильовані дошки якось так складати до купи, що воно виглядало на скриню, якої я ще ніколи не бачив.

— Дідуню, що то за скриня буде, нащо вона?

— То, синку, як я вмиру, то мене до тої скрині зложать та на цвинтарі, знаєш, в землю поховають. То моя домовина. Я її вже тепер лагоджу, щоб ніхто не мав з тим клопоту, як прийде той час

— А возьмете, дідуню, і мене з собою? Я хочу бути з вами.

— То, дитинко, не моя сила, то Божа воля. Старий чоловік мусить умирати, а молодий повинен жити та добрі діла творити, аж прийде і на нього той час, що його Господь Бог покличе до себе. Ми всі в руках Божих. Як Бог допоможе, то я ще якийсь час житиму. То нічого не вадить, що домовина буде готова. На смерть треба завсіди пам'ятати, але доки чоловік дихає, повинен щонебудь доброго робити, щоб добру пам'ять по собі лишити. Не забувай того ніколи, синку, згадуй мої слова, а буде тобі добре на світі.

Мені вже збиралося на плач, що дідунь мене не хочуть взяти з собою, але дідунь те все так спокійно, лагідно, так якось любо говорили, що думки про життя, таке життя, як дідуневе, немов висушили ті мої слізки, що закрутилися в очах.

— Дідуню, я принесу і прочитаю вам те, що ми навчилися в школі, — бо я вже був школярем. — Добре, синку. — От я почав читати, а дідунь тішилася—тішилася, якого то вони внука мають.

Дідунь дуже любили садок. Вони його самі насадили, викохали та показували мені. Як на дичках щелити зрази. Були у нас дуже гарні груші, рослі як тополі, що родили „дуньки“, то знов інші, що родили „бабки“. На одній груші коло комори були двоякі грушки: „бабки“ та невеличкі, але дуже смачні грушечки. Були в нашій садку і яблуні і сливи і одна велика черешня і вишні, всього потрохи. Як бувало на весні все те цвіте, любо було на садок дивитися. Дідунь показували мені, як потім з цвіту завязки робилися, виростили в черешні, яблука, вишні, грушки, сливки, як черешні, вишні ставали червоні, як все дозрівало. Тоді я, як та вивірка, умів видрапатися і на сам вершок, щоб грушку чи яблуко дістати. Звичайно тільки ті грушки чи яблука міг я збирати, що самі нападали за ніч.

Ще одно манило мене часто в садок. Відси через пліт бачив я у нашого сусіда кузню. Не багато наш коваль мав роботи, всеж таки деколи чути було, що кує, видно було искри, що притім з червоного заліза сипалися. Це мене дуже цікавило. Розпитував я у дідуня гет усе, що то як коваль робить, чому такі искри сипляться. Дідунь розказували, але скінчили свою мову так, що як хочеш, хлопче, щось добре знати, мусиш сам своїми власними очима бачити. Піди, подивися, послухай, коваль добрий чоловік, все тобі покаже, а тоді ти мені скажеш, чого ти там навчився. Побіг я.

— Помагайбі вам, дядьку, — кажу.

— Дай Боже здоровля. А що ти скажеш, Степане?

— Та дідунь казали, що ви мені покажете, що в кузні робиться.

— Хочеш бути ковалем?

— Може.

— Ну, то дивися. Знаєш, що це?

— Залізо.

— Воно, бачиш, тверде, а як хочеш з нього щось викувати, то треба зробити його м'яким. В вогні воно м'якне.

Взяв кліщами кусок заліза та вложив його в жар, що тлів на чімсь таким, що нагадувало мені припічок в хаті.

— А тепер, каже, ми мусимо вогонь добре роздути, щоб мав більшу силу. Це робимо цим міхом отак.

І почав димати.

— Ану, спробуй ти. Бачиш, за слаба ще в тебе сила.

Тимчасом залізо в вогні зачервонілося як жар. Коваль витягнув його кліщами з вогню, поклав на ковалі та нуж його гатити молотом, аж іскри сипались, а залізо від того так розплескалося, як йому треба було на підіски. Тоді ще ним сунув в воду в цєбрину, щоб остудилося.

— Отак, каже, з заліза можеш, що хочеш, викувати.

— А що то ті іскри? — питаю.

— А бачив ти, що як коноплі тіпають, то паздері летять. То так і від заліза, як його гатити молотом, коли воно червоне, маленькі кусочки відлітають. Це іскри. Ті кусочки зараз стигнуть, гаснуть і опадають. Отут на землі багато їх лежить.

— Тепер я матиму, що дідуневі розказувати. Бувайте здорові, дядьку.

Дідуня застав я в садку. Там було також кілька „пнів“ бджіл, бо дідунь і „Божу муху“ дуже любили та саме коло вуліїв поралися. Я рад був зараз все дідуневі розказати, але дідунь дали знак, щоб я був тихо, бо бджоли люблять спокій. Вулії були з вижолблених пнів під дашком, щоб не затікали. На Спаса, коли святили в церкві овочі, лежав там в місці і свіжо підрізаний дідунем щільник меду. З вошани топили віск, а воску дідунь багато потребували і докупувувати мусіли, бо були „провізором“ церковним та повинні були дбати за світло в церкві. Отож два рази до року перед празником (на Дмитра) і перед Великоднем сходилися у нас „братчики“ церковні сукачи свічки восковії. Це робилося дуже урочисто, неначе братчики відправляли якусь службу Божу. А я до всього приглядався: і як гноти сукали, як віск топили, як ним гноти поливали...

От свічки вже готові лежать рядом на столі і братчики оглядають своє діло поважно, немов уявляючи себе з свічками в руках на великдень перед святими образами в церкві.

Якась урочистість лежала і в тім, як ми з дідунем лагодили пшеницю на паску. Коли був гарний, соняшний день,

принесли бувало дідунь з комори вже перебраної пшениці тільки, кілько треба було на паску, положили її в кількох водах, а потім розгортали її на простеленім в садку на соняшній прогалині рядні, щоби на сонці висхла. Я мав пшеницю пильнувати, щоби кури до неї не зайшли. Як пшениця висхла, несли її самі або тато до млина „питльовати“, щоби наша паска була найкраща. А розчиняли, місили й пекли її також з різними церемоніями як щось святе.

Отак у нас кожна важніша робота, чи оранка, чи сійба, чи жнива, чи косовиця, все починалося і кінчилося якимсь урочисто. Урочистість хвилі всі відчували, чи мале, чи велике. Так перед запряженими, чи до плуга, чи до воза, *) кінцями тато, коли мали почати першу скибу або коли вибиралися в дальшу дорогу, завсіди робили пужаком хрест на землі. Ось стоїть мені батько ще і тепер перед очима з сівонькою, повною зерна, щоби кинути його в сиру землю: починаючи сіяти, кидає першу жменю навхрест з словами: „Боже благослови“. Ось чую його, як він з серпом чи косою в руці, починаючи жати чи косити, звернувшись до жінок, чи косарів, що заняли вже кожне свою постать, каже в голос: „Ну, Боже нам помагай і Мати його пречиста“. Така обрядовість має безперечно свій корінь в давній традиції. Так робив дід, прадід, і ми так робимо, бо так годиться. Оце „годиться“, „негодиться“ грало тоді велику роль в нашій хаті і в селі.

Друге місце по дідунові займала в нашій хаті моя бабуня. Дуже добра для мене була, дбала, щоби мене то молочком то смаженою нагодувати, щоби я мав чисту сорочинку та штанята, хоронила мене від всякої напасти. Заступала рідну маму. Бувало рано бубонить свої молитви, а тут і кури скликає і на пса крикне „авона“ та знов далі своє „іскрадавшого при бантійським три латі“. Як я вже знав молитви з книжки, сказав я раз:

— Бабуно, та ви молитви якимсь перекручуєте, то не так в книжці стоїть.

— Нічого, нічого, синку, від бабуні Бог і такий оченаш прийме.

З бабунею ми деколи на грядках пололи, підливали. Були слабовитого здоров'я, часто нарікали, що їх все щось під грудьми пече, але поралися в хаті і на обійстю, особливо в літі хатня робота на них стояла.

Ледви я підхопився на ноги, заставляли мене до роботи: подай це, принеси те, пожени вівці або товар на вигін за селом до пастуха, та не бався, вертайся зараз. Далі казали

*) Я ще памятаю дерев'яний плуг з залізним лемішем і череслом. так само рало з залізним наральником і віз з дерев'яними осями, а тільки з залізними підісками. Правда, орав я також вже і залізним плугом „рухадлом“ і їздив возом на залізних осях. На перший такий плуг і віз сходився люди з села дивитися як на якесь диво, а тепер це вже застарілося...

гнати товар „на росу“ попасти, а як я вже міг держатися на коні за гриву, вести коні рано на пашу. Тоді вже не можна було рано висиплятися та вилігуватися, а треба було досвіта вставати. Та там були звичайно хлопці, там ми пасучи могли й побавитися, собі всього нарозказувати, а як було під осінь, розкласти вогонь, спекти в приску картопель та поснідати, бо аж як сонце стало на обід, десь коло 8 — 9 год. рано, вертали ми „з роси“ до дому. Часом корова або кінь наробили десь шкоди, то була біда. Бували різні пригоди. Як виїздив з дому з кіньми, то тато підсадили на коня, але самому всісти була нераз велика штука. Треба було вхопитися за гриву, лівою стопою опертися об кінське коліно і викабкатися швидко на хребет. Як був де близько пліт, то це була легка річ. Привів коня до плота, підліз на пліт, замахнувся і вже на коні. Було, що й падав з коня, але все щасливо. Небавом почував я себе на коні дуже безпечно і виправляв навіть різні штуки. Коні любили мене, бо я з ними так розмовляв як з людиною і ніколи їх не боявся. Так тато мене навчили. Ти, кажуть, говори до конини лагідно: „косякося“, то вона по голосі пізнає, що ти свій, що ти її приятель. Ніколи не скрадайся, не бійся, бо конина все бачить і не любить; їй тоді здається, що ти їй щось злого вчинити хочеш. Воно так і з иншими сотворіннями. Ти бачив як кури бабуню люблять, вони їм на приділ і на плечі вилізають, бо бабуня їх пестять, з ними все поговорять, кожне поглядять. Кожне любить попеститися. І коні дуже люблять, щоб їх рукою полпескати, погладити, пошкратати, де їх сзербить, щоб їх згреблом або щіткою чесати; вони тоді й боки випинають і неначе просять, почешти ще трохи. — Отак я й робив, а з лошатами я так грався, як з хлопцями, вони за мною як псички бігали.

От і пора обідати. Обідали ми всі разом з одної миски, досягаючи деревляними ложками до борщу забіляного або з квасцем або до кисілю чи сироватки чи капусняку. Далі поставили мама миску капусти з горохом або гречаної каші з шкварками чи пшоняної каші або лемішки з молоком. Замість хліба були деколи підпалки, як пекли того дня хліб. За омасу служили шкварки, а в піст олій з конопляного сім'я, який робили собі самі, причім лишалися ще й макухи, або т. зв. биче молоко з маку або конопляного сім'я. І картоплі смачні, сипкі, особливо ті з пісковатого поля „під округами“, дуже часто були в нас на столі.

Пес загавкав. Хтось чужий увійшов на подвір'я. Я вибів, щоб пса втихомирити. В день він був на увязі, але рано, коли мало хто до нас навідувався, спускали пса, щоб собі трохи побігав. Входить Мотрунина Каська до хати, бачить, що ми обідаємо, „час на обід“ каже. „Просимо“. — „Обідайте здорові, нехай Бог благословить“. — Оттак привитавши нас, як водиться: „дядино, каже, мама просять вас, щоб ви були та-

кі добрі позичити нам топку соли". Мама дали. „Бувайте здорові“ каже. — „Йди здорова“. — А я відпровадив її до воріт, щоб пес її не зачіпав.

Отак собі люди помагали. Бувало й таке, що рано хтось з черепком прибіжить вогню позичати, бо за сірники тоді ще тяжко було.

По обіді йшли всі чи то в поле жати, чи сіно громадити або часто і сіно сушити як от „за багном“, де сіножать була мокра. До роботи брали з собою полуденок — хліб, солонину, масло, цибулю, часник, огірки і ин., а деколи треба було полуденок нести в поле.

Косити ходили дуже рано до обіда, бо з росою легше і ліпше коситися, коса ліпше бере. Косили голою косою траву, горох, а на грабки ячмінь, овес, гречку, просо. В косовицю по цілім селі було чути, як коси на залізній бабці молотком клепали, бо коса не клепана, хочби й як її брусом го-стрити, гладко не втне.

Як же прийшла возовиця, то я дуже любив їздити з татом драбнястим возом чи по снопи чи по сіно та помагав татові накладати віз.

Хто дома лишався як от дідунь та бабуня, той мусів пильнувати малих дітей та щоб телятам, безрогам дати їсти, напоїти. До напою гонили ми худобу чи коні до колодязя. З оціямриненого колодязя журавлем тягнули воду коновкою, наливали до вижолобленого в дереві корита, вода була у нас добра. смачна. Коло хати также порання багато. Крім того бабуня в городі на грядках пололи, підливали, я і їм помагав. Там росла цибуля, часник, бураки, тична фасоля і лещуха, морква, огірки, гарбузи, мак, петрушка, кріпець, всего по трохи для хатньої потреби. А прийшов час, коноплі брали, насамперед плоскінь, а потім матірку. Горстки конопель ставляли звичайно попід стріху напроти сонця, щоб добре висхли. І на М'якшин ходили ми в літі часто капусту підливати та гусениці нищити, хоч звичайно робили це люди в неділю по вечірні. В неділю бувало там повно людей, бо туди ходили также купатися в ставку перед млином і коло самого млина, де вода з ринви спадає. Це була дуже приемна купіль. Вчепишся руками ринви, обертаєшся на всі боки, а вода вибиває тобі плечі, груди, ах, як то приємно.

Під вечір, коли вертала череда овець і товару в село, треба було мені бігти на вулицю, відчинити ворота та вівці залучати, щоб не зблудили куди инди.

Тоді то вертали всі з роботи, вечеряли якусь юшку, картоплі чи яку иншу страву, що її мама, вернувши скорше з роботи, наварили. Як тільки стемнілося, лягали спати, бо треба досвіта вставати. В літі молодші йшли спати на гумно в сіно, одні лягали в шопі, другі лізли на вишки; тільки старші спали в хаті.

А прийшла неділя або яке свято, то супроти будня свя-

тість дня носилася так би сказати в повітрі. Був це день служби Божої, день відпочинку. Цього ніде так не видно як на селі.

Вже в суботу під вечір казали мені дідунь або бабуня: А йди но, Степане, позамітай подвіря аж ген до самих воріт, щоб було всюди чистенько, бо завтра неділя. І я був свідомий того, що вже замітаючи, роблю щось дуже важного, бо то свята неділя.

В неділю всі трохи довше вилігувалися, не зривалися досвіта як будного дня до роботи. Потім дідунь, тато та дядько голилися та дещо волосся та вуса підстригали. А тимчасом мама прилагодили митілю, нагріли багато теплої води, щоб на всіх стало, додали до того капустяного або сироватчаного квасу, щоб при миттю голови, шиї, грудей, увесь бруд ліпше відставав, наливали кожному в велику макітру і так усі милися. Нам дітям мама або бабуня голову мили. Втершися якоюсь чистою ганчіркою з старої сорочки, вбирали всі свіже, чистеньке „шмаття“, комір і чохла звязували стяжками або запинали спінками, в жіночих сорочках плечики були вишивані; дідунь розчісували собі волосся рівненько на чоло, ззаду спадало воно на шию і трохи кучерявилось, тато і дядько робили розділ з лівого боку, так що чоло було більше одкрите. Взували чисто обтерті, трохи помащені чоботи, вдягалися в сіраки. Дідунь підперізувалися зложеним вдвоє, на краях вистебнованим, на яких 16 цм. за широким (були й ширші) ремнем з двома пряжками або вовняним червоним поясом, що його кінці з френзлями звисали зпереду аж до колін. Тато і дядько підперізувалися вузким паском з пряжкою, а як пошили собі чемерки, тоді паска не треба було. На голову брали солом'яні капелюхи, які кожний у нас сам собі умів виплести і пошити. І я навчився плести плетінку „в четверо“ або „в шестеро“, „в зубці“ і „без зубців“ з дудниць, які тато або дядько мені з пшеничних стебел на пслі понарізували. З моєї плетінки звичайно дядько вшили мені капелюха. От ми вже готові були до церкви.

Бабуня та мама і собі вбралися в білі сорочки, в квітчасті спідниці та запаски, винявши з скрині зложені там у фалли тільки про неділю, почепили на шиї коралі з дукачами. Взявши білий чіпець завязали голову квітчастою хусткою, повдягали сіраки, попідперізувалися різнобарвними крайками, що їх самі собі виткали, замість сіраків вбирали деколи катанки або бекешки. Тільки йдучи до сповіди, брали поверх хусток на голову ще білий рантух, що звисав на плечах двома кінцями аж попід коліна.

Задзвонив великий дзвін. Час іти. Але звичайно не чекали ми аж на цей знак, а йшли на цвинтар, щоб там з людьми дещо поговорити, доки пічнеться відправа. Приїхав священик. Привозили його господарі по черзі з Хмільна що другої неділі. Задзвонили в усі дзвони на службу Божу, бо зви-

чайно дяк сам відправив вже до того часу утренью і часи. Люди з цвинтаря кинулися роєм до церкви. Кожний приступав до тетраподу, хрестився, цілував образ та кланявся і людям на обі сторони і починав оченаш. Господарі та парубки стояли спереду, а жінки та дівчата в бабинці. Дідунь поралися за олтарем і в закрестії, обслуговували священика, подавали кадильницю і тільки тоді показувалися в церкві, як братчиком роздавали свічки і самі йшли з свічкою та з кадильницею перед священиком на великий вход та коли треба було. Ми з татом і дядьком лізли сходами на хори співати. Тато заставляли мене вже змалку співати в церкві. На хори приходив звичайно й учитель. За часів старого дяка Поплавського мало хто більше окрім нас співав у церкві. Але як по смерті Поплавського нарешті перебрав дядівство мій батько і всіх заохочував співати, від тоді на службі Божій помалу усі люди без виїмку почали в нашій церкві співати. Такий спільний спів цілої церкви то була справді молитва „єдиними устами і єдиним серцем“ і була завсіди розкіш таку відправу почути. Дзвінки голоси дівочі, жіночі та мужеські розділювалися на „прим“ і „втур“, декуди давалися чути і підбаски і все те зливалося в чудову гармонію. Мій батько мав дуже гарний високий голос і вмів людей до співу заохотити, так що і на утрені і на вечірні багато співало на крилосі, а ціла церква співала все те незмінне з тих відправ, як от „Слава во вошних Богу“, „Світе тихий“ або „Нині отпущаєши“, а як по вечірні всі припали на коліна та заспівали ще „Под твою милость“, то так і здавалося, що глибока щирість такої молитви принята в небі, і всім на серці легче ставало.

По службі Божій розходився народ гуртками, весело гурторячи, до дому на обід. Бо хоч мама обід зварила вже зрана, то обідати перед службою Божою негодиться, хиба дітям давали дещо перекусити, поснідати. Бабуня накрили стіл чистим настільником, положили хліб і всі засіли до стола — в будний день сідали, де попало. Дідунь взяли хліб, зробили на нім хрест ножем та почали кожному краяти, а мама подавала на стіл в мисці страву, яку зрана наварила, а яка до тої пори стояла в горшках за затулою в печі. Часом старші напилися до обіду по килішку горівки, звичайно тільки в будень пили по килішку горівки косарі та женці, тоді і жінки пили відвертаючися трохи в сторону та прикладаючи килішок разпораз кілька разів до уст. Церемонія при питтю горівки була така: господар чи найстарший, наливши собі килішок, звертався до когось, що його хотів тим відзначити, словами: „Іську, або куме Матвію, дай вам Боже здоровля“. Той відповідав: „Пийте здорові!“ Тепер виливав господар килішок нараз до дна, наливав знову та передавав килішок церемонно в руки того, до кого пив, а той далі так само робив. Як був священик в хаті як от на поминках, тоді по молитві госпо-

дар, наливши килішок, просив, щоб священник як найстарший починав ту церемонію.

Пообідавши в смак, кожне шукало собі місця, щоб припочити. Одні йшли в садок, стелили рядно на траві десь в холодку і там простягалися, інші шукали собі іншого такого місця, щоб мухи не докучали, йшли на гумно та лягали в сіно. З мухами в літі на селі, де худоба на обійстю, велика біда, часто ми їх повідчинявши двері і вікна, виганяли з хати, але вони завсіди находили знов туди дорогу.

Припочивши отак доволі, ще лежачи або посідавши гурторили найбільше про те, що завтра або в цім тижні має робитися, а далі йшли на вечірню та там з людьми розмовляли про свої господарські справи, бо цвинтар був тоді місцем, де люди могли поговорити про все, що нового чувати, що їх цікавило. Звичайно, жінки мали свої справи, дівчата знов свої, а парубки теж в своїм гуртку про якісь вигадки реготалися, на дівчат позирали та з ними зачіпалися. Ми хлопці також не були від того, щоб і на цвинтарі хоч трохи якось побавитися.

Коли отак в неділю або в звичайне свято при всій урочистості якось весело було і замість буденних турбот вступав в душу спокій особливо, як люди почули ще і добре казання, то такі великі рокові свята як великдень або зелені святаки, лишилися в моїй памяті, хоч я їх богато не зазнав, чимось справді незабутнім, розкішним, величним, святим. Вже те, що всі їх довго очікували про них загоді говорили, до них приготовлялися, до сповіди йшли, додавало їм осібного чару. В кожному сяк-так заможнішим господарстві вже загоді кололи годованого веприка, щоб на великдень було чим поскоромитися. У нас робили це тато на подвірю. Заколовши, поливали окропом в великих нецьках, виривали щітину, потім ще смалили, потираючи веприка запаленими жмутами соломом на всі боки, а далі розпоровши, полокали і чистили все, що було в середині, викраювали окремо солонину, насолювали її, з кишок і посіканого мяса начиняли, натягнувши краї кишки на каблучку, ковбаси. В такий день усі цілою хатою мусіли коло того поратися і було всім що робити. А я, розуміється, все мусів бачити, до всього приглядатися, як воно робиться. Перед самим великоднем, як що були молоді поросята, кололи обовязково ще й порося, пекли його, в рильце встромили хрін і так святити.

Жінки мали перед великодними святками богато або, як у нас кажуть, шмат порання. Треба всю хату знадвору і в середині, сіни, обі хати, прибік і комору, гарненько побілити („мастити“, в середині в обох хатах двері, вікна, а также підлогу, стіни (до вікон заввишки), лавки, мисник, столи, стільці, ліжко, сволок, цебрики, коновки, добре вимити, образи з порошу пообтирати, але і надвірні двері і підлогу в сінях обмити. Все мусіло бути дуже чистеньке, бо то святки йдуть.

Такого білення і миття було кілька разів до року, а все перед великими святами.

У великий четвер кінчилася власне всяка робота. У вечер ішли до церкви на страсти. Дуже вбилися в мою пам'ять одні такі страсти, бо з церкви мусіли мене як малу дитину вести за руку: я нічого не бачив, мав курячу сліпоту. В п'ятницю внесли діжку з комори, розчиняли на паску якимось так богобійно як ніколи, коли розчиняли на хліб. Коли розчина піднялася, як треба, тоді місили тісто, досипаючи все потрохи біленької питльованої муки.

— Мамо, нащо ви так все а все кулаком в діжку гатите? —

— Я мішу тісто. Треба добре перемішати муку з розчиною, щоби з того зробилося тісто оттаке як бачиш. —

— Таке біле? —

— З того буде паска. —

— А що то ви туди докидаєте? —

— То родзинки, їх даємо до паски, щоб була смачніша. На покушай. —

— То добре. А що то таке паска? —

— То такий свячений хліб на великдень. —

— Який то свячений? —

— Побачиш. Прийде ксьондз з дяком, будуть над тим хлібом, писанками крашанками, яйцями, маслом, сиром, ковбасами та поросям молитви читати, а потім ксьондз покропить все свяченою водою, посвятить, от воно буде свячене, от то буде паска. —

— А нащо то ксьондз святить? —

— Щоб люди мали раз в рік на великдень свячене, бо то найбільше свято. —

— А коли буде той великдень? —

— Позавтра. —

— Та то неділя. —

— Ні, то не проста неділя, а великдень. То памятка на те, як жиди сина Божого мучили та на хресті розпняли. От подивися на той образ. —

І я пішов виліз на лавку та дивився на образ. Це був звичайний собі, в рямцях зашклений, невеликий образ, що представляв розп'ятого на хресті Ісуса Христа. Від того образу перебігли мої очі на інші образи, що займали цілу стіну напроти хатніх дверей, і я почав їм усім так приглядатися, якби я їх ніколи досі не бачив. Два образи були більші та інакші ніж всі інші, були мальовані на полотні, а дідунь мені казали, що їх намалював той маляр, що малював нашу церкву, вони й нагадували мені ті образи що їх я бачив в церкві.

Тимчасом розклали вогонь в печі, багато дров туди накидали. Горіло дуже ясно та іскри сипались, бо дрова були сухі. Дим виходив челюстями в комин. Дрова згоріли, вже тільки жар був, а над ним легенька полумінь то сюди то туди колисалася. Тоді „ожухом“ жар на всі боки порозгортали, щоб піч скрізь однаково та добре вигрілась. Я вже малим хлопцем знав, нащо те все робиться. От вже коцюбою решту жару з печі на припічок до челюстів вигорнули, хиба що лишили трохи на самих краях, от ще й помелом з соломи чистенько з середини на боки порозмітали. Внесли з комори велику лопату, більшу ніж та, якою хліб саджають в піч, посипали тоненько питльованою мукою, щоб тісто до лопати не прилипло, а легко з лопати зсунулося, зробили на лопаті рукою хрест, підставили її до стола, де вже лежало готове викутуляне та виплескане на паску тісто, зсунули його обережно на лопату, ще приплескали гарненько та помазали зверху вмоченим в білок пірячком, та зробивши ще раз рукою хрест над ним, всадили до печі. Щоб то вона добре спеклася, гарно вдалася та не перепалась! Для кожної господині була це дуже важна хвиля, що неначеб то рішала, яка буде її доля в цім році. З решти тіста поробили ще малі перепічки і также всадили в піч, а тоді з челюстів нагорнули жару, щоб все гарненько зарумянилося.

Бабуня дбали, щоб у нас були ще й баби, до яких треба було багато яєць. Бабуня їх випікали в окремих горшках, що їх вінця були ширші ніж дно.

Яєць на великдень багато потребували, бо у нас красили з них крашанки, а тато вміли дуже гарно писати писанки. Було розтоплять воску, мачають в нього пишчик, таку малесеньку бляшану рурочку, вбиту одним кінчиком в деревляне держальце, водять ним на шкаралупі яйця, як самі знають, а потім дають те яйце до горшка з краскою і за якийсь час робиться з того писанка, бо краска не хапається там, де наложений пишчиком віск.

(Далі буде)

